

JOH. BUURSINK

MEESTER VLOEDBELD

en zijn klassieke Twentse humor

Tot de eigenlijke Twentse volksverhalen in engere zin kunnen we, naar mijn mening, het werk van meester Vloedbeeld niet rekenen. Het is een apart genre, dat weliswaar aan de volksmond is ontleend, maar dat voor een groot deel zijn bekoring heeft te danken aan de virtuositeit in het taalgebruik van deze bekende Almelose auteur. Die virtuositeit ligt niet direct op het belletristische vlak, maar is veel meer een knappe uitstalling van taalbeheersing en van een originele compositie.

Hoewel meester Vloedbeeld in zijn humoristische werk uit zijn hoofdfiguren de meest leugenachtige verzinsels weet te halen — hij geeft zelf toe dat er veel eigen fantasie bij is — zijn zijn vertellingen ook weer niet onder de schelmenverhalen te rubriceren.

Waarom ik dan toch meester Vloedbeeld als de beste Twentse auteur in het humoristische genre beschouw, en waarom ik stellig van mening ben dat dit unieke werk misschien wel voorgoed onnavolgbaar is, zal ik trachten duidelijk te maken aan de hand van zijn kortelings verschenen boekje, waarin een drietal schetsen is gebundeld: *Mans Kapbaarg*, 'n grootsten leugenbuul van Tukkerlaand.

Als ik proberen wil mijn bewering toe te lichten, moet ik het eerst op een andere wagen pakken.

In het najaar van 1846 maakte de toenmalige redacteur van de Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant, Harm Boom, zijn beroemd geworden: „Omwervingen door Overijssel”, waarvan het journalistieke verslag in boekvorm werd uitgegeven onder de titel „Mijne reisportefeuille”. Wat Boom daar in het volgende citaat schrijft over de welsprekendheid der Enschedeërs, kan gerust op alle Twentenaren van toepassing worden geacht:

„En hoe weinig spraakzaam de Enschedeër anders is — bij de beschrijving van „'t geval met een haas” komt er een verwonderlijk leven in zijne spieren en gelaatstrekken. Hij gesticuleert, spreekt nu fluisterend, alsof langoor onder de sociteitstafel zat, springt dan overeind en neemt den stand eens mikkenden jagers aan, roept: daar ginds! wijst en volgt des hazen loop naar de plaats waar 't gekozen slagtoffer valt, en gaat zitten met een lach om de lippen, die alleen door zulk eene glansrijke overwinning kan worden geschapen. En de toehoorders? Ze hangen als aan de lippen des redenaars, en de gansche zaligheid van 't jagtveld spiegelt zich op hun gelaat, en terwijl ze met het oog der verbeelding den merkwaardigen haas zien en zijne fantastische sprongen volgen, vergeten ze aan de Goudsche pijp te trekken — die in de sociteit 2½ kost — ja, 't is gebeurd dat ze die uit de hand lieten glijden, en dat noemen wij te Enschede den grootsten triomf der welsprekendheid”.

Als we sommige moderne beoordelaars van het Twentse „volkskarakter” moeten geloven, dan verstaat de Twent al heel slecht de kunst van converteren. Wij, Twenten, menen dat wel beter te weten, maar het treft voor de buitenstaanders altijd zo slecht, dat we het best op dreef zijn in eigen kring, zonder vreemde potkijkers. En dan zijn de goede vertellers lang niet dun gezaaid. Er worden heus nog heel wat triomfen der welsprekendheid gevierd, al gaan de vertellingen niet meer over een haas, en al vallen er geen Goudse pijpen meer aan gruzelementen. Als alle Twentse verhalen-vertellers ook de kunst van schrijven verstonden, dan zouden we over gebrek aan Twentse ontspanningsliteratuur niet te klagen hebben.

Het is juist zo bedroevend, dat de schrijfkunst zo slecht wordt beoefend (en dat heus niet alleen in het Twents) dat men het boeiende vaak alleen meent te moeten gaan zoeken in het sterke en daardoor zo onwaarschijnlijke verhaal, of in de spannende intrige, waarbij de taal alleen maar een nevensgeschikt element is: ze moet weliswaar boeiend zijn, maar blijft mededelend. De welsprekende verteller boeit, zonder dat er veel hoeft te gebeuren in zijn vertelling, terwijl hij ook niet veel aandacht hoeft te besteden aan het beheersen van zijn taal. Hij heeft immers het voordeel van het onmiddellijke contact met zijn toehoorders, zodat hij met mimiek en gesticulatie kan aanvullen wat hij aan taalbeheersing te kort schiet.

Het geschreven verhaal, naverteld uit de volksmond, moet aan meer voorwaarden voldoen. De schrijver moet in de eerste plaats een goed opmerker zijn, die niet alleen de loop en de bedoeling van het verhaal goed moet weten te vatten, maar ook zal hij de juiste sfeer op zijn lezer moeten kunnen overdragen, zonder het onmiddellijke contact tussen hem en de lezer.

Meester Vloedbeeld is zo'n welsprekende verteller-schrijver, en hij is er nog een van de oude stijl, een van de zeer weinigen die het ongeschrevene op schrift heeft gesteld, een van de zeer weinigen ook, bij wie we in de leer zullen moeten, niet voor 't antieke, maar voor het klassieke, beeldende Twents. Met dat beeldende Twents laat hij het humoristische van een gebeuren ten volle tot zijn recht komen, of hij tekent een zó perfecte sfeer, dat hij de lezers te pakken heeft, zoals in de inleiding van Mans Kapbaarg, die onmiddellijk tot verder lezen noopt:

„Tegen 't hoonderopvlegen van nen kaolen dag in 't begin van Februarie 1813 zat 'n oalen Kapbaargs-boer met de vrouw an 'n schaddenbeerd en keek verleuren duur de kleane roeten aower 'n eenleustigen Griwwel (bouw- en weiland bie 'n Krommendiek in Almelo) den dik onner 'n snee lea. Oop ees zeg e: „Kiekt daor ees nen rowmoos van nen keerl achter 'n kaamp hen kommen. Wel dèn vannach te lozeren krig, mag de la van 't kamnet wal oop slot doon“. De moder, dee ne sökke zat te stoppen, keek non ook aower 't gazennetjen (borretje) hen. „Verduld, hee hooit 't hier oop an“, zeg ze. „Zö'w de plaank oop de duur doon? Zuk umleupsel he'k nich hoge“. „Nee“, zeg de boer en keek naor 'n stapel, woer de tang höng, „lao mer gewodden. Wiej wilt eerst ees zeen, wat vuur een 't is. As e vaaks kommosies maakt, wil e vroom genog kommen“. Mét klinken de baowenduur ok a lös en stön den rowmoos in de kökken. Zien haor stök verbiesterd onner de beermus hen, nen langen baord höng em vertesteweerd oop de brede bös. En buis en bokse zatten em as loompen an 't lief — nen keerl oet de keukelkaor kon der nich schooierachtiger oet zeen. Hee tukkeren efkes bie de duur en iej konnen allenig et tikke-tak van de aole Vreeske klok an de waand heuren. Dan reup den vrömden gast: „Vaar! Moor! ken iej miej nich meer?“ „Mien zeel, 't is oonzen Mans!“ zeg Kapbaargs moder en völ eeren zön um 'n haals'.

Vertaal dat maar eens in goed Nederlands. Ik moet eerlijk bekennen, dat ik het Nederlands niet zó beheers dat ik dat zou aandurven, dat ik tenminste dezelfde uitbeeldende waarde zou bereiken. Nu moet men mij niet misverstaan, alsof ik de kwaliteit van het Twents hoger zou aanslaan, naarmate het minder goed in een gelijkwaardig Nederlands over te zetten zou zijn. Ik wilde er alleen maar mee aantonen, dat Vloedbeld meteen al de typisch-Twentse taal- en voorstellingswereld volkomen beheerst naar voren brengt.

Ja, het is wel moeilijk, vanuit het Nederlandse denken de Twentse gevoelswereld te benaderen. Zonder klassieke opleiding blijft immers ook veel uit de Hellenistische beschavingswereld 'n gesloten boek! Hoeveel klassieke „Hollanders“ zouden systematisch het Twents hebben bestudeerd, teneinde enig inzicht te krijgen in de psyche van het Twentse volk? En de weinigen, die al eens gepromoveerd zijn op een onderwerp dat het Twentse maatschappelijke leven raakt, hebben zij ooit de behoefte gevoeld zich ónze taal zó eigen te maken dat zij meester Vloedbeld met evenveel gemak lezen als Homerus?

Laat wij één zin mogen uitpluizen, en wel de eerste, waarmee in nauwelijks veertig woorden het milieu, de tijd van de dag en de tijd van het jaar, het weer en de gemoedstoestand van een der personen, alsmede de plaats van het gebeuren volkomen duidelijk getekend is. Het was op een dag in het begin van februari 1813 — koud, dikke laag sneeuw — tegen de schemering (de tijd dat de hoenders op de stok vliegen) dat de oude boer Kapberg met zijn vrouw bij de hard met brandende turf zit, vanwaar hij door de kleine ruiten „verloren“ over het eenzame besneeuwde land zit te kijken.

„Dissen Mans Kapbaarg oet 'n Krommendiek — mien besvaar hef 't miej nennigmaal vertöllen — har met den Jans Wagenrong oet Tubbigge en den Naats Gruttenmel oet Boorn onner den keizer Napoleon, den maarschalk Ney en den genneraal Chassé den oorlog in Spannie en den tocht naor Roslaand met maakt. De drie mäö hadden daor onmundig völ beleawd en later had den Mans daor drie kotten, drie langen van können vertellen, as hee in de weenteraowende met de naobers in 't draankhoes van Bennaats an 't Plesken un: 'n heerd zat.

Wanneer oonze besvaar oawer Mans Kapbaarg te gaank kwam, zear e der aait bij: „As ter leugenbuleriej onner is wes, dan muk toch zeggén, ik moch den Mans naa gern heuren vertellen”.

Den Mans, zo zea de besvaar, dat was eerst nen keerl, zo zee'j ze vandage an 'n dag nich meer! Vol oet zes voet laank, scholders breed, aarme van iezér en staoel — iej können em nen bouwstraampen oop 'n bloten baowenaarm kot houwen, zonder dat 't em an 't geveul kwam. Bij Bennaats an 't Plesken göng e ees 'n maol aower twee steul liggen, 'n kop op 'n enen en de hakken oop 'n anderen stooel, doo mochen em drie keerls oop lief en bene goan zitten en dat heul hee 'n Vaderonze te bidden oet zonder duur te zwokken.

Wat de onmundige kracht anbetreft, stön de Rongenjong em half, dat was ok ne Hunne van nen keerl. Naats Gruttenmel was kleaner van stuk, hee har ok nich zo völ in de vinger, mer 't was 'n vernemstig menn'ken, dat kon meer as alman. Met zukke soldaoten hef nen genneraol in 'n oorlog wat bij te zetten, dat wi'k diej leuven!"

Meester Vloedveld weet de Twentse taal te hanteren als weinigen en wij kunnen ook bij hem in de leer gaan om de echte humor uit de taal zelve te puren. Er zijn in het Twents heel wat eufemismen en beeldspraken waar de humor afstraalt, en die ook als zodanig bedoeld zijn. Mag ik er wat uit meester Vloedvelds Mans Kapbaarg plukken?

Mans deu Dieks bescheed met zien glas, d.w.z. brengt een dronk op hem uit. Doo ze almoal wier aan de weege hadden stot: toen ze allemaal weer aan de wieg hadden gestoten d.w.z. geklonken hadden. Lao'w aons der eerst nog enen oop de laampe geten: laten we er ons nog eerst een op de lamp gieten, d.w.z. laten we er eerst nog een drinken. Ik kon met miene butte wa middagluden: ik kon met mijn botten wel middagluiden, d.w.z. ik rammelde van de honger. As nen Tukker zik vast hef vretten in den boekweiten Janhennik, dan sleutert hee zik wier lös in de kaanmelk: als een Twentenaar zich vast heeft gegeten in de boekweiten pannekoek, drinkt hij zich weer los in de karnemelk. Der is wal eer 'n oold wief kokt woer gen vet of kwam: er is wel eens vaker een oud wief gekookt, waar geen vet af kwam, d.w.z. men heeft zich wel eens vaker zorgen gemaakt om niks. Wiej zagen der nen dikken oos of: wij zaagden er een dikke noest af, d.w.z. wij sliepen dat we snurkten. Wat non met dee bulte geld anvangen? Nat maken zeaden de boeren: wat nu te beginnen met zoveel geld? Nat maken, d.w.z. in drank omzetten. Wiej kreupeu in de val: wij kropen in bed.

En wilt ge enkele plastische vergelijkingen? Ziehier:

Hee hef nen kop as nen bouwklus en nen boek as nen börgemeister; hee greep nao de tebakseu as 'n keend nao de böste; ze lachen achter oet 'n haals en schreeuwen onder oet 'n boek. Mans van den muller, 'n besten scheter van de Aowerdieksen, smit 95 tred, mer den hef ok ne vloch as ne weendmöl.

De drie Twentse jongens uit „Mans Kapbaarg” hebben eens een slag tegen de Baloren, volk van de Balearen, (eilanden der slingeraars) gewonnen met geïmproviseerde kloden uit palmhout. Dit klootschiettersverhaal ging er bij de hoorders goed in, en geen wonder:

Jans stön a op de haozenvölken en in de bloote onderbokse en ik trök miej ok oet, in de stiewe soldaotenbokse ko'w oons ja nich genog reuren bij 'n anlöp. Wiej kregen elkes nen groten borrel, dan treddeu ik trankiel vuuroet, ik wol eerst ees zeen, of wiej 't nich in leefde en vre of konnen maken en reup met de haand an de kinbak: Heij daor, iej Baloren, lusterio effia naor Mansio Kapbergia Krommendikia . . . Is dat Spaans? vreug Moosjanten. Boowisse! Ik zin völlerwechter was in de waald en heb miej met miene moorderspraak aait best können redden, want de Tweantske taal

is de wottel van alle talen. As iej achter Tweantske weure „id' of „io' zet, wi'k meer ees zeggen, dan he'j et zuverste Spaans, wat er in Spannie kuierd wödt. Alleinig met tuffelen geet 't nich, dee neumt ze in Spannie aardappelen. De Baloren verstunnen mij dan ok best en eeren dikken kaptein gaf mij tot bescheed: Kom mer oppia, Mansio Kapbergia en doew ok mer, Jansio Wagenrongia, steenia kaans te kriegia tegen dien koppio! Ik zegge in 't Spaans: Holio de bekkio. Ikke en Wagenrongia hebt 'n niejt kanon oetvunnen, dat dreg 160 tred. A'j nich daolik de päöle trekt, wil et er oe oop weaien, dat kolveer ik oe. Mean iej dat ze göngen? Zee lachen oons nog oet en eeren dikken kaptein schreeuwen oonder oet 'n boek: Dat kan nich! Zo veer kaans doe nich rekken, Kapbergia! Mer wiej slingert die'j oop 150 tred moesdood, kiekie mer naor 't peerd van Wagenrongia. (Jans zienen broenen har nen groten steen tegen de benet kreggen, op roem 150 tred van de Baloren. 't Deer veul van de been en was kapot.) Doo wödden ik toch vergreld in 'n kop, ik schudden de voest en reup venienig: Pakhoop! Iejleu slingert! Bie oons in Tweante doot ze zukke kniepers kriet an 'n aarm . . . Mer doo vö! de Rongenjong mij in de reden: Mans, lig nich langer te bekken met dat geudjen, dee slingerbazen zint oons vö! te min of, der is ok gen liek hoolt met eur te kleuwen; as ze nich vuur reden wilt staon, dan mut ze 't mer veulen — mèt neamp e nen loodkloot tusken doem en vinger, döt nen anlöp van tachtentig tred, löi nen bö! as ne koo dee kalveren mut, houwt zik langs de bas dat 't zo klapt, en . . . schöt enen van de slimste schreeuwers liek vuur de benet (veurbeufd). Den blood vö! beduzeld van de been en stön nich wier op. Den hef zien vet! zeg Jans. Now iej, Mans, doot em ees wat met, kniepen al wat 't kan halen, jong! Den Boornsen Naats had in dee bedriewen nen eeken koezen greppen en begengeln doormet de grond, zo nieds as hee kon. Allo mer, keerlken, schreeuwen hee wat 't halen kon, doo em ees wat met, doew kaans 't ja nog wa! — Ik deu nen vergeeuwsen löp um te perberen, dan maken ik doem en vinger 'n luk nat en nöm 't kleutken. En wier dösken den Naats der met zienen koezen op lös en hee hitsen de soldaoten oop: Schreeuwen keerls, al wa'j könt, den Mans kan 't wal hebben. As e vergreld is, keant e ziene krach nich. En non begun et hele leger te rameanten en baowen alles oet ko'j den aolen Sassee heuren schreeuwen: Allo mer, keerlken! Broek diej ees. Doew hes toch wa bloodkooke had?

Zee maken mij de kop glad ruus, ik nöm nen anlöp van woer zi'j mi'j, trampelen met de veut dat de grond er van dobben, leut nen noodbö! as de bol van de Weiteman doo den Voelboord em met de schup in 'n nekken höw, en dan slingern ik 't kleutken, dat 't zo göl duur de loch. Boems!!! Doar kreeg den kaptein van de Baloren 't bälken liek tegen den bredaolen bek, vö! steal achteraoower en störf oop de stie in de bokse. En daor smit mij den Naats de beermuts in de heugte, sprenk vuuroet en röp van: haroet, doew kloot! De Boornse jong was no ok glad ruus. Haroet doew kloot. Hee löp nog! schreeuwt de soldaoten en met roo tukdook an de banjonet draawt ze achter Naats an, dat de steweln aower de keien rappen, 't leek wa net of ter 'n grommelschoer los brök! Doo stökken de slingerbazen de wetslip in de heugte, zee kwammen ons eerdäönig in de meute en fidderen oower 't bele lief, ik leuwe de meesten hadden zik bedaon van

benauwdheid. Eeren luitent den stottern: Don Mansio Kapbergia, gratia! Woer bes dien wonderkanon, wiej wollen 't geern ees bekieken. Ik zegge: Nee, mennekes, mien kanon laat ik oe nich zien, iejeu zint mij vól te min of. Wat bieje oons in 't Tukkerlaand slingert, dat is pakhoop, daor bool wieje oons nich met oop — wel zik met nen birman ofgif, den krig luze!"

Als Harm Boom deze verhalen van Mans Kapbaarg had beluisterd, ongetwijfeld zou hij ze tot meesterstukjes van Twentse welsprekendheid hebben bestempeld. Want van 'n simpel gegeven wordt een boeiende vertelling gemaakt, waartoe het plastische Twents zich zo bijzonder leent. Hier en daar meen ik in het werk van meester Vloedbeld een vraagteken te mogen plaatsen, al gaan we over de leugenverhalen zelve natuurlijk niet discussiëren. Dat zou beunhazerij zijn. Maar enkele anachronismen kan de schrijver Mans Kapbaarg ten onrechte in de mond hebben gelegd: Bijvoorbeeld: bestonden de kwatta-soldaatjes al toen Mans Kapbaarg (1813) zijn verhalen begon te vertellen? Toen De Krim (verdwenen achterbuurt in Enschede) gebouwd werd, was Mans Kapbaarg waarschijnlijk al lang dood. Vóór 1813 zal de Spaanse gravin wel niet op een knopje hebben gedrukt, om haar bedienden te ontbieden. En de uitdrukking: miene moederspraake lijkt me in de mond van Mans Kapbaarg niet op z'n plaats. Of de Twentse boeren van zo'n dikke honderd jaar geleden al zo royaal omsprongen met de benaming Tukkers voor Twentenaren, durf ik in zijn algemeenheid ook te betwijfelen.

Zelfs vraag ik me af of er toen al wel zo'n levendig „Twents” begrip of besef was, als meester Vloedbeld suggereert. Wat een rasechte, oude Twentenaar is, zal veeleer spreken van „oons plat” als van „oonze Tweantske taal”, naar mijn ervaringen. En ik heb zo het vermoeden, dat Mans Kapbaarg veel eerder gezegd zal hebben: bieje oons an 'n Krommendiek en in Tubbigge en in Boorn (om zichzelf en zijn beide maats tegelijk erin te betrekken) als: bieje oons in Twente.

Maar deze opmerkingen zijn natuurlijk bijkomstig. Ik heb me nergens gestoten aan deze „verschrijvingen”.

Wie nog eens echt de oude sfeer van 't klassieke Twents wil ondergaan, kan bij meester Vloedbeld nog terecht, voor de taal en voor de humor. Hij is onze beste kenner van het Twentse volksgebruik en van het Twentse taal- en spraakgebruik en wat hij daarvan heeft opgetekend is van unieke waarde.

PERSONALIA

G. B. Vloedbeld werd geboren te Ambt Almelo, 9 maart 1884. Hij werd onderwijzer eerst in Langeveen en Borne, later in Almelo. Dialect-auteur, streekhistoricus.

Werd medewerker aan de Twentsche Courant in Almelo (Sommer), en begon ook in het Twents te schrijven.

In 1920 werd hij medewerker aan de Nieuwe Twentsche Courant. Schreef buitenlandse overzichten en meer dan tweeduizend „Twentsche Alledagjes.”

Schreef na 1945 in de Twentsche Courant en de laatste jaren in het Dagblad van het Oosten.

Van zijn hand verscheen een schoolboekje over kerkgeschiedenis, vertalingen van de boeken van Wibbelt en korte verhalen, waarvan Mans Kapbaarg onlangs in een bundeltje werd uitgegeven.

De laatste jaren beijverde Vloedbeld zich met het vertalen in het Twents van gedeeltes uit het Nieuwe Testament, uit Vondel en Shakespeare, van Elckerlic, Mariken van Nimwegen, enz.